

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
YAYINLARI
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY

OLBA XXXI

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
YAYINLARI
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY

OLBA XXXI

KAAM YAYINLARI

OLBA

XXXI

© 2023 Mersin Üniversitesi/Türkiye

ISSN 1301 7667

Yayıncı Sertifika No: 46660

OLBA dergisi;

ARTS & HUMANITIES CITATION INDEX, EBSCO, PROQUEST

ve

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanlarında taranmaktadır.

Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün (DAI) Kısaltmalar Dizini'nde 'OLBA' şeklinde yer almaktadır.

OLBA dergisi hakemlidir. Makalelerdeki görüş, düşünce ve bilimsel değerlendirmelerin yasal sorumluluğu yazarlara aittir.

The articles are evaluated by referees. The legal responsibility of the ideas, opinions and scientific evaluations are carried by the author.

OLBA dergisi, Mayıs ayında olmak üzere, yılda bir kez basılmaktadır.

Published each year in May.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.

Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.

It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of the Mersin University

(Research Center for Cilician Archaeology / Journal OLBA)

OLBA dergisinde makalesi yayımlanan her yazar, makalesinin baskı olarak ve elektronik ortamda yayımlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını OLBA dergisine devretmiş sayılır.

Each author whose article is published in OLBA shall be considered to have accepted the article to be published

in print version and electronically and thus have transferred the copyrights to the Mersin University

(Research Center for Cilician Archaeology / Journal OLBA)

OLBA'ya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde ve bu cildin giriş sayfalarında belirtilen formatlara uygun olduğu takdirde basılacaktır.

Articles should be written according to the formats mentioned in the following web address.

Redaktion: Doç. Dr. Deniz Kaplan

OLBA'nın yeni sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:

Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül

Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Çiftlikköy Kampüsü, 33342 Mersin - TURKEY

Diğer İletişim Adresleri

Other Correspondance Addresses

Tel: +90 324 361 00 01 • 14730 / 14734

Fax: +90 324 361 00 46

web mail: www.kaam.mersin.edu.tr

www.olba.mersin.edu.tr

e-mail: sdurugonul@gmail.com

Baskı / Printed by

Sistem Ofset Bas. Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Strazburg Cad. No: 31/17 Sıhhiye / ANKARA

Tel: +90 312 229 18 81 • Sertifika No: 46660

Grafik / Graphic

Sistem Ofset Bas. Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Strazburg Cad. No: 31/17 Sıhhiye / ANKARA

Tel: +90 312 229 18 81 • www.sistemofset.com.tr

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM) YAYINLARI-XXXI

MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY (KAAM)-XXXI

Editörler

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN
Gunnar BRANDS
Deniz KAPLAN

OLBA Bilim Kurulu

Prof. Dr. Mehmet ÖZDOĞAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Marion MEYER (Viyana Üniversitesi)
Prof. Dr. Susan ROTROFF (Washington Üniversitesi)
Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İ. Hakan MERT (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Eda AKYÜREK-ŞAHİN (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Yelda OLCAY-UÇKAN (Anadolu Üniversitesi)

MERSİN

2023

İçindekiler / Contents

Özlem Çakar-Kılıç Orta Porsuk Havzası'nda İlk Tunç Çağı: Sulak Peyzajların Demircihöyük Yerleşimine Olası Etkileri Üzerine Çok Yönlü Bir Değerlendirme (<i>The Early Bronze Age in the Middle Porsuk Basin: A Multiple Evaluation on the Potential Effects of Wetland Landscape on Demircihöyük</i>)	1
Sinan Paksoy – Abdulkadir Baran The Historical, Topographic and Architectural Definitions of “Geländemauer” City Walls in Karia (<i>Karia’da ‘Geländemauer’ Planlı Kent Surlarının Tarihi, Topoğrafik ve Mimari Tanımları</i>).....	37
Ümit Aydınöglu – Burak Belge Diocaesarea'nın Antik Dönem Kent Planına İlişkin Değerlendirme (<i>Evaluation of the City Plan of Diocaesarea in the Ancient Periods</i>)	61
Deniz Kaplan – Ali Ulvi – A. Yasin Yiğit Tarsus'un Taş Yığma Tepeleri: Kilikia'nın Tümülüsleri (<i>The Stone ‘Hills’ of Tarsus: The Tumuli of Cilicia</i>)	79
Okan Özdemir Rural Houses With Architectural Decoration and New Examples of Local Workshops (Bauhütte) in Tapureli (Rough Cilicia) (<i>Tapureli’de (Dağlık Kilikia) Kırsal Konutlarda Mimari Süsleme ve Yerel Süsleme Atölyelerine (Bauhütte) Yeni Örnekler</i>)	97
Hava Keskin – Nurşah Çokbankir-Şengül – Benay Özcan-Özlü Antalya Müzesi Aphrodite Heykelciği Işığında Aphrodite Ourania ve Tanrıçanın Kehanet İkonografisi (<i>Aphrodite Ourania and the Divination Iconography of the Goddess in the Light of the Aphrodite Statuette from the Antalya Museum</i>)	121
Şükrü Özudoğru – Düzgün Tarkan Kibyra Olympeion Odeionu Pulpitum Cephesi Opus Sectile Kaplaması ve Orkestra Opus Sectile Aigis / Medusa Döşemesi (<i>The Opus Sectile Wall Covering on the Facade of the Pulpitum and the Opus Sectile Aigis / Medusa on the Orchestra Floor of the Olympeion Odeion of Kibyra</i>)	143

Çilem Uygun – Bilsen Özdemir – Taner Korkut The Lamp Molds and Lamp Production of Tlos in the Roman Period (<i>Roma Dönemi'nde Tlos Kandil Kalıpları ve Kandil Üretimi</i>)	199
Gonca Cankardeş-Şenol – Ece Benli-Bağcı – Seda Deniz-Kesici Halikarnassos'tan Amphora Mühürleri-I: Türk Kuyusu Mahallesi Kazıları (<i>Amphora Stamps from Halikarnassos-I: Excavations at Türk Kuyusu Quarter</i>)....	233
Ülkü Kara British Museum'da Bulunan Bir Zeest 80 Amphorası Mühürü (<i>A Stamp on the Type of the Zeest 80 Amphora from the British Museum</i>)	271
Can Erpek Late Antique Period in Cappadocia: Şahinefendi (Sobesos) in the Light of Historical Sources and Archaeological Remains (<i>Kappadokia'da Geç Antik Dönem: Tarihi Kaynaklar ve Arkeolojik Kalıntılar Işığında Şahinefendi- Sobesos-</i>)	287
Guntram Koch – Nergis Ataç Spätantike Sarkophage in Georgien (<i>Gürcistan'da Geç Antik Lahitler</i>)	323
Sevgi Sarıkaya The Roles of Artabazus II and his Family Members in the Persian - Macedonian Wars (<i>II. Artabazos ve Aile Fertlerinin Pers - Makedon Savaşlarındaki Rollerini</i>)	341
Murat Tozan The Kozak Plateau in Antiquity: Toponyms, Routes and Natural Resources (<i>Antikçağ'da Kozak Yaylası: Toponimler, Güzergahlar ve Doğal Kaynaklar</i>).....	381
Ömer Tatar New Remarks on Ptolemaic Bronze Coins With Trident Punchmark in the Light of New Data from Asia Minor (<i>Küçük Asya'dan Yeni Veriler Işığında Trident Punchmarklı Bronz Ptolemaios Sikkeleri Üzerine Yeni Yorumlar</i>)	401
Ebru Akdoğan-Arca – Nuray Gökalp-Özdil Bir Batı Dağlık Kilikia Kenti Iotape ve Yeni Bir Onurlandırma Yazıtı (<i>Iotape, A Western Rough Cilician City and A New Honorary Inscription</i>)	421
Eda Akyürek-Şahin Ein Verstockter Sünder in einem interessanten Fragment einer Beichtinschrift im Museum von Bursa (<i>An Obstinate Sinner – A New Fragment of a Confession-Inscription in the Bursa Museum</i>)	449

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
BİLİMSEL SÜRELİ YAYINI ‘OLBA’

YAYIN İLKELERİ

Amaç

Olba süreli yayını; Anadolu, Akdeniz dünyası ve ilişkili bölgelere dair orijinal sonuçlar içeren Arkeolojik çalışmalara yer verir; ‘Eski Çağ Bilimleri’ni birbirinden ayırmadan ve bir bütün olarak benimseyerek bilim dünyasına değerli çalışmalar sunmayı amaçlar.

Kapsam

Olba süreli yayını Mayıs ayında olmak üzere yılda bir kez basılır.

Yayınlanması istenilen makalelerin her yıl 31 Ağustos - 31 Ekim tarihleri arasında gönderilmiş olması gerekmektedir.

Yayın için değerlendirmeye alınacak makalelerde aşağıdaki kriterler gözetilir:

- Prehistorya, Protohistorya, Klasik Arkeoloji, Klasik Filoloji (ile Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri), Eskiçağ Tarihi, Nüvizmatik ve Erken Hıristiyanlık Arkeolojisi (İS 7. yüzyıla kadar) alanlarında yazılmış makaleler, yayın için değerlendirmeye alınır.
- Makaleler tanıtım veya katalog niteliklerinin ötesinde, araştırma sorusuna/ problemine dayanmalı, somut kanıtlar ve tartışmalarla desteklenen, verilerin tartışıldığı ve bağlantıların kurulduğu içeriklere sahip olmalıdır. Tartışma içermeyen ve kontekslerinden kopuk şekilde ele alınan arkeolojik malzemeler, kataloglar, buluntu raporları, derleme yazılar değerlendirmeye alınmaz.
- Olba Dergisi, Arkeoloji bilim dalını temsil eden bilimsel bir süreli yayındır. Bu sebeple, verileri farklı bilim dallarının (Harita Mühendisliği, Mimarlık, Arkeometri, Jeofizik ve Antropoloji vb.) işbirliği ile oluşturulan çalışmaların makalelerinde, arkeolojik değerlendirmenin ön planda tutulması beklenir.

Yazım Kuralları

1. a- Makaleler, Word ortamında yazılmış olmalıdır.
b- Metin 10 punto; özet, dipnot, katalog ve bibliografya 9 punto olmak üzere, Times New Roman (PC ve Macintosh) harf karakteri kullanılmalıdır.
c- Dipnotlar her sayfanın altına verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.

d- Metin içinde bulunan ara başlıklarda, küçük harf kullanılmalı ve koyu (bold) yazılmalıdır. Bunun dışındaki seçenekler (tümünün büyük harf yazılması, alt çizgi ya da italik) kullanılmamalıdır.

2. Noktalama (tireler) işaretlerinde dikkat edilecek hususlar:

a) Metin içinde her cümlelerin ortasındaki virgülden ve sonundaki noktadan sonra bir tab boşluk bırakılmalıdır.

b) Cümle içinde veya cümle sonunda yer alan dipnot numaralarının herbirisi noktalama (nokta veya virgül) işaretlerinden önce yer almalıdır.

c) Metin içinde yer alan “fig.” ibareleri, parantez içinde verilmeli; fig. ibaresinin noktasından sonra bir tab boşluk bırakılmalı (fig. 3); ikiden fazla ardışık figür belirtiliyorsa iki rakam arasına boşluksuz kısa tire konulmalı (fig. 2-4). Ardışık değilse, sayılar arasına nokta ve bir tab boşluk bırakılmalıdır (fig. 2. 5).

d) Ayrıca bibliyografya ve kısaltmalar kısmında bir yazar, iki soyadı taşıyorsa soyadları arasında boşluk bırakmaksızın kısa tire kullanılmalıdır (Dentzer-Feydy); bir makale birden fazla yazarlı ise her yazardan sonra bir boşluk, ardından uzun tire ve yine boşluktan sonra diğer yazarın soyadı gelmelidir (Hagel – Tomaschitz).

3. “Bibliyografya ve Kısaltmalar” bölümü makalenin sonunda yer almalı, dipnotlarda kullanılan kısaltmalar, burada açıklanmalıdır. Dipnotlarda kullanılan kaynaklar kısaltma olarak verilmeli, kısaltmalarda yazar soyadı, yayın tarihi, sayfa (ve varsa levha ya da resim) sıralamasına sadık kalınmalıdır. Sadece bir kez kullanılan yayınlar için bile aynı kurala uyulmalıdır.

Bibliyografya (kitaplar için):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliyografya (makaleler için):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, lev. LIV-LVII.

Dipnot (kitaplar ve makaleler için)

Richter 1977, 162, res. 217.

Diğer Kısaltmalar:

age.	adı geçen eser
ay.	aynı yazar
vd.	ve devamı
yak.	yaklaşık
v.d.	ve diğerleri
y.dn.	yukarı dipnot
dn.	dipnot
a.dn.	aşağı dipnot
bk.	Bakınız

4. Tüm resim, çizim, tablo ve haritalar için sadece “fig.” kısaltması kullanılmalı ve figürlerin numaralandırılmasında süreklilik olmalıdır. (Levha, Resim, Çizim, Tablo, Şekil, Harita ya da bir başka ifade veya kısaltma kullanılmamalıdır).
5. Bir başka kaynaktan alıntı yapılan figürlerin sorumluluğu yazara aittir, bu sebeple kaynak belirtilmelidir.
6. Makale metninin sonunda figürler listesi yer almalıdır.
7. Metin yukarıda belirtilen formatlara uygun olmak kaydıyla 20 sayfayı geçmemelidir. Figürlerin toplamı 10 adet civarında olmalıdır.
8. Makaleler Türkçe, İngilizce veya Almanca yazılabilir. Türkçe yazılan makalelerde yaklaşık 300 kelimelik Türkçe ve İngilizce yada Almanca özet kesinlikle bulunmalıdır. İngilizce veya Almanca yazılan makalelerde ise en az 300 kelimelik Türkçe ve İngilizce veya Almanca özet bulunmalıdır. Makalenin her iki dilde de başlığı gönderilmelidir.
9. Özeti altında, Türkçe ve İngilizce veya Almanca olmak üzere altı anahtar kelime verilmelidir.
10. Metin, figürler ve figürlerin dizilimi (layout); ayrıca makale içinde kullanılan özel fontlar ‘zip’lenerek, We Transfer türünde bir program ile bilgisayar ortamında gönderilmelidir; çıktı olarak gönderilmesine gerek yoktur.
11. Figürlerde çözünürlük en az 300 dpi; format ise tif veya jpeg olmalıdır; bunlar Microsoft Word türünde başka bir programa gömülü olmamalıdır.
12. Dizilim (layout): Figürler ayrıca mail ekinde bir defada gelecek şekilde yani düşük çözünürlükte pdf olarak kaydedilerek dizilimi (layout) yapılmış şekilde yollanmalıdır.

MERSIN UNIVERSITY
‘RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY’
JOURNAL ‘OLBA’

PUBLISHING PRINCIPLES

Scope

The Journal ‘Olba’, being published since 1998 by the ‘Research Center of Cilician Archeology’ of the Mersin University (Turkey), includes original studies on Prehistory, Protohistory, Classical Archaeology, Classical Philology (and ancient languages and cultures), Ancient History, Numismatics and Early Christian Archeology (up till the 7th century AD) of Asia Minor, the Mediterranean and related regions.

Articles should present new ideas and not only have catalogues or excavation reports as their contents. The articles of archaeological studies undertaken together with other disciplines such as geophysics, archaeometry, anthropology etc should give more emphasis to the archaeological part of the work as the Journal Olba is an archaeological journal.

Olba is printed once a year in May. Articles can be sent from 31 August - 31 October each year.

Submission Criteria

1. a. Articles should be written in Word programs.
b. The text should be written in ‘Times New Roman’ in 10 puntos; the abstract, footnotes, catalogue and bibliography in 9 puntos (for PC and for Macintosh).
c. Footnotes should take place at the bottom of the page in continuous numbering.
d. Titles within the article should be written in small letters and be marked as bold. Other choises (big letters, underline or italic) should not be used.
2. Punctuation (hyphen) Marks:
 - a) One space should be given after the comma in the sentence and after the dot at the end of the sentence.
 - b) The footnote numbering within the sentence in the text, should take place before the comma in the sentence or before the dot at the end of the sentence.
 - c) The indication fig.:

* It should be set in brackets and one space should be given after the dot (fig. 3);

* If many figures in sequence are to be indicated, a short hyphen without space between the beginning and last numbers should be placed (fig. 2-4); if these are not in sequence, a dot and space should be given between the numbers (fig. 2. 5).

d) In the bibliography and abbreviations, if the author has two family names, a short hyphen without leaving space should be used (Dentzer-Feydy); if the article is written by two or more authors, after each author a space, a long hyphen and again a space should be left before the family name of the next author (Hagel – Tomaschitz).

3. The ‘Bibliography’ and ‘Abbreviations’ should take part at the end of the article. The ‘Abbreviations’ used in the footnotes should be explained in the ‘Bibliography’. The bibliography used in the footnotes should take place as abbreviations: Name of writer, year of publishment, page (and if used, number of the illustration). This rule should be applied even if a publishment is used only once.

Bibliography (for books):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliography (for articles):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, pl. LIV-LVII.

Footnotes (for books and articles)

Richter 1977, 162, fig. 217.

Miscellaneous Abbreviations:

op. cit. : in the work already cited

idem : an author that has just been mentioned

ff : following pages

et al. : and others

n. : footnote

see : see

infra : see below

supra : see above

4. For all photographs, drawings and maps only the abbreviation ‘fig.’ should be used in continous numbering (remarks such as Plate, Picture, Drawing, Map or any other word or abbreviation should not be used).
5. Photographs, drawings or maps taken from other publications are in the responsibility of the writers; so the sources have to be mentioned.
6. A list of figures should take part at the end of the article.

7. The text should be within the remarked formats not more than 20 pages, the drawing and photographs 10 in number.
8. Papers may be written in Turkish, English or German. Papers written in Turkish must include an abstract of 300 words in Turkish and English or German. It will be appreciated if papers written in English or German would include a summary of 300 words in Turkish and in English or German. The title of the article should be given in two languages.
9. Six keywords should be remarked, following the abstract in Turkish and English or German.
10. Figures should be at least 300 dpi; tif or jpeg format are required; these should not be embedded in another program such as Microsoft Word.
11. The article, figures and their layout as well as special fonts should be sent by e-mail (We Transfer).
12. Layout: The figures of the layout, having lesser dpi, should be sent in pdf format.

BRITISH MUSEUM'DA BULUNAN BİR ZEEST 80 AMPHORASI MÜHÜRÜ

Ülkü KARA*

ABSTRACT

A Stamp on the Type of the Zeest 80 Amphora from the British Museum

The type of Zeest 80 amphora, commonly unearthed in the settlements of the Roman Imperial Period and Late Antiquity and garrisons on the Danube coast, differs majorly from the contemporary ones with important differences. While these are mostly morphological features, the function of the settlements where the amphorae were found is indicating another distinctive characteristic. The relationship between Zeest 80 amphora, detected in settlements of a significant military population/ character (*limes*) and the supply system of the Roman Empire (*annona militaris*) has recently attracted academic interest. Also, the increasing number of the fragments of this type of amphora found in Constantinople and its surroundings with present studies can designate that the type of the amphora may have been utilized as a member of the supply system (*annona civicia*) of the capital city. The stamps and inscriptions on this type of amphorae are also a major part of such interest as well. The previously documented stamps have been predominantly found in Constantinople and its surroundings and exceptionally in the coastal regions of southern Marmara and Bulgaria. A stamp that was not included in the previous works on the stamps and was not defined as amphora/the type of the Zeest 80 has been situated in the British Museum since 1874. The previous researches reveal that the Zeest 80 amphorae bearing stamps are known rarely, however, the stamps are various compared to their quantity. Besides, it is possible to say that this type of stamp is quite a few. It is evident that the stamp had been five times applied on the neck to form a cross. In the scene on the stamp, Archangel Michael is depicted standing and holding a cruciform elongated scepter in his left hand. Behind the wings, there is an inscription and in the other direction, there is a block-monogram. In the present study, this stamp is to be examined chronologically, iconographically, and epigraphically and it is to be detailed within the scope of the groups of the classification and die of the Zeest amphorae stamps.

Keywords: British Museum, Late Antique Period, Zeest 80, Amphora, Stamp, Monogram.

* Dr. Ülkü KARA, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Manisa-TR. E-posta: ulquba@gmail.com Orcid No: 0000-0000-4276-7205.

Yeni verilerin ortaya çıkmasını sağlayan bu incelemenin gerçekleşmesinde katkısı olan British Museum'a ve Elisabeth O'Connell'e bahsi geçen mühürlü amphoranın çalışmada yer almasına yönelik değerli bilgi paylaşımları, sağladıkları katkı ve izinler için teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZ

Karadeniz çevresindeki Roma İmparatorluk ve Geç Antik Dönem yerleşimleri ile Tuna kıyılarındaki Roma garnizonlarında sıklıkla ele geçen “Zeest 80” tipli amphoralar, çağdaşı olduğu pek çok amphora tipinden önemli farklılıklarla ayrılmaktadır. Belirgin askeri nüfusa/karaktere sahip yerleşimlerde (*limes* üzerinde) tespit edilen bu amphora tipinin Roma İmparatorluğunda var olduğu kabul edilen tedarik sistemi (*annona militaris*) ile olan ilişkisi son yıllarda sorgulanmaya başlanan dikkat çekici bir konudur. Ayrıca, güncel çalışmalar ışığında Constantinopolis ve yakın çevresinde bulunan örneklerinin giderek sayısının artması, amphora tipinin başkentin tedarikliğinin (*annona civicia*) sağlanması ile ilişkili bir süreç geçirmiş olabileceğini düşündürmektedir. Söz konusu amphora tipinin üzerinde tespit edilen mühür ve yazılar da bahsi geçen araştırma konusu içinde değerlendirilen yeni bir başlığı ortaya koymaktadır. Şu zamana kadar bilinen tüm mühürler çoğunlukla Constantinopolis ve çevresi ile az sayıda olmak üzere güney Marmara ve Bulgaristan kıyılarında bulunmuştur. Bilinen mühürlerin incelendiği çalışmalarda yer almayan ve bu amphora tipi kapsamında değerlendirilmemiş olan bir mühür örneği de 1874’den itibaren British Museum’da korunmaktadır. Zeest 80 tipli amphoralarda mühüre nadiren rastlanmasına karşın, sayısına oranla mühürlerin çeşitliliğinin belirgin derecede yüksek olması güncel araştırmalarla kanıtlanabilir durumdadır. Çalışmada ele alınan mühürün bilinen örneklerinin oldukça az sayıda olduğunu söylemek mümkündür. Mühürün, aynı kalıp kullanılarak haç formunu oluşturacak şekilde amphoranın boyun bölgesine beş kez basıldığı anlaşılmaktadır. Mühürde yer alan sahnede, Başmelek Mikhael ayakta ve sol elinde ucu haç biçimli asa tutar biçimde tasvir edilmiştir. Kanatlarının arkasında bir sıra yazı ve diğer yönde bir blok monogram yer almaktadır. Adı geçen mühür sunulan çalışmada kronolojik, ikonografik ve epigrafik açıdan incelenmiş ve Zeest 80 amphora mühürleri sınıflamasında dahil olduğu grup ile kalıp yönünden de detaylandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: British Museum, Geç Antik Dönem, Zeest 80, Amphora, Mühür, Monogram.

I. B. Zeest tarafından 1960 yılında yayınlanmış “Keramicheskaya Tara Bospora” (Керамическая тара Боспора) adlı yayında “80” no’lu amphora olarak tanımlanmış olan amphora tipi, günümüz araştırmacılarınca “Zeest 80” amphorası olarak adlandırılmaktadır¹. Zeest, bu yayında söz konusu amphora tipi hakkında ayırıcı özellikleri vermiş ve az sayıda parçayı ele almış olmasına karşın, amphora tipini iki grupta (A ve B) sınıflandırmıştır². C. Scorpan 1975, 1976 ve 1977’de kronolojik ve morfolojik açıdan bir analiz yapmış ve form gelişiminin anlaşılmasını sağlamıştır (fig. 1a-c)³. 1979 yılında ise, J. A. Riley tarafından Benghazi örnekleri incelenmiş ve sonuç yayınında *Mid Roman 5 (MRA5)* şeklinde adlandırılmıştır⁴. Ardından, 1987 yılında A. Opaıt amphoranın kronolojik ve morfolojik form gelişimini yedi alt gruba ayırarak ayrıntılı biçimde incelemiştir⁵. Bu tipolojiye göre alt grupların özelliklerini şöyle özetlemek mümkündür: MS 1. yüzyılda deforme dikdörtgen kesitli kulplar

1 Zeest 1960, 114-115. Amphora ayrıca; Hayes-Saraçhane Tip 4, Mid Roman 5, Knossos Tip 38 ve Scorpan Tip D isimleriyle de tanımlanmıştır.

2 Zeest 1960, 114-115.

3 Scorpan 1975, 275-276; Scorpan 1976, Pl. X.3; Scorpan 1977, 278, Fig. 13, 15.

4 Riley 1979, 118-119, Fig. 33, Fig. 83.D240, 84, D241.

5 Opaıt 1987, 246-250.

giderek oval kesitli hale dönüşmüştür. Küt konik boyun MS 1. yüzyılda daha uzun bir yapıdayken, MS 2. yüzyılda nispeten kısalmış ve MS 3. yüzyılda yeniden uzamaya başlamıştır (fig. 1c-d). Ayrıca, MS 1. yüzyılda masif bir dipile biten oval gövdenin alt kısmının genişlemesiyle birlikte giderek konik forma sahip olmuştur. Gövdenin alt ve üst bölümlerindeki yivler arasında düz bir yüzey mevcuttur. Yivlerin MS 3. yüzyılın ortasında arttığı ve MS 4. - 6. yüzyıllar arasında ise yeniden azaldığı düşünülmektedir (fig. 1f-g)⁶. Ek olarak, V. Swan tarafından Dichin'de ele geçen Zeest 80 amphoraları temelinde MS 5. yüzyıldaki form gelişimi detaylandırılmıştır⁷. Buna göre, MS 5. yüzyılın ilk yarısına ait örneklerin karakteristik özellikleri olarak; hafif konik boyunlu, kalın torba biçimli ve yüksek omuzlu ve armudi forma doğru evrilen soğan biçimli gövdeli olması gösterilmiştir. MS 5. yüzyılın ilk yarısına verilen formdan farklı olarak, içbükey bir ağız kenarı örneği (Opait'in geç versiyonu) ise, MS 480'lerin ortası/sonu - 490'ların başı aralığına tarihlendirilmiştir⁸. Diğer araştırmaların bazılarında amphora formu için verilen en geç tarihin MS 6. yüzyıl olmasına karşın, bu dönemden daha sonraya verilebilecek örneklerin de tespit edildiği bilinmektedir. Tropaeum Traiani'de (Romanya) bulunan bir ağız parçasını ve İstanbul/Saraçhane kazısındaki MS 6. yüzyılın sonu/MS 7. yüzyıl tabakasından gelmiş olan gruplarından ikincisine (B) ait örneklerin varlığını bu bağlamda düşünmek mümkündür⁹. Ek olarak, güncel araştırmalar ışığında Zeest 80 amphoralarının alt tiplerine bir yenisinin eklenmesi gerektiği önerisi getirilmiştir¹⁰. Buna göre, Zeest 80 amphorasına ait ve MS 6. yüzyılın sonu - MS 7. yüzyılın başına verilen (üretimi daha erken başlamış olsa dahi) bir başka alt tipin mevcut olduğu düşünülmektedir. Söz konusu alt tipin yukarıda belirtilen Opait'in geç versiyonundan daha geç bir tarihe verilmesi gerektiği, hem form özellikleri hem de mühürlerin stilleri, hem de buldukları tabaka/kontekst göz önünde tutularak geliştirilmiş bir öneridir¹¹. MS 6. yüzyıl formu ile benzer yapıda ve nispeten daha uzun ve/veya silindirik boyunlu, genellikle daire kesitli kulplu ve yuvarlak dipli bu varsayımsal alt tipin, Zeest 80 amphorasının en geç versiyonu olduğu ileri sürülmektedir¹².

Yapısal özelliklerine bakıldığında; bazen gri çekirdekli ve sıklıkla açık turuncu/turuncu, kahverengi, pembe-kiremit, açık/koyu kırmızı hamurlu (c. 2.5YR 5/8 - 5YR 6/8 aralığında) ve yaklaşık renklerde astarlı olduğu bilinmektedir¹³. Kumlu, metamorfik ve kaba hamurun içeriğinde kuvars, demir oksit ve sarı mika katkısı mevcuttur¹⁴. Katkılar arasında c. 1 cm³'e varan boyutta taş (kuvars) parçaları sıklıkla görülmektedir.

Üretim yeri/yerleri hakkında bilinenler günümüz verileri ışığında oldukça kısıtlıdır. Şimdiye kadar herhangi bir üretim artığı veya atölye kalıntısı ile karşılaşılmasıdır.

6 Opait 1987, 247-250; Fig. 2, 3 ve 4.1a, 1b, 2a ve 2b; Opait 1987, 246-250; Swan 2010, 112.

7 Swan 2010, 112.

8 Swan 2010, 113-114.

9 Barnea 1979, Fig. 168.3.7; Hayes 1992, 63, Tip 4. Tropaeum Traiani'den gelen örneğin tarihlenmesine dair düşünceler için bk. Swan 2010, 114, dn. 42.

10 Kara 2019, 149.

11 Kara 2019, 147-149. Cf. Hayes 1992, 63, Tip 4B; Kara 2019, Kat. No. 221, 227-229, vb.

12 Form ve tarihlendirme açısından bilinenlerden farklı hipotetik alt tipe atfedilen örnekler için bk. Kara 2019, Kat. No. 228. Önerilen geç alt tipin betimlenen form özellikleri yazarın gözlemlerini de kapsamaktadır.

13 Şenol 2000, 190; Hayes 1992, 63, Type 4. Opait 2004, 26. Bezeczky v.d. 2013, 174.

14 Opait 2004, 26; Swan 2007, 258.

Bu veriler dâhilinde amphoranın menşei bilinmemektedir. Amphoranın üretim yerinin bilinen kil özellikleri ile Marmara Adası, Marmara Denizi ya da Çanakkale Boğazı çevresinde veya Thessalia'da aranması gerektiği önerilmiştir¹⁵. Bununla birlikte, mühür ve üzerindeki yazılar (graffito ve dipinto) temel alınarak yapılmış ve Geç Antik Dönem'de Apolyont/Apolloniatis Gölü (Ulubat Gölü) ile Marmara Denizi arasında bir konumda var olduğu bilinen Agapios Manastırı'nın (İnkaya Köyü Mevkii / Karacabey / Bursa) üretim yeri/üretim yerlerinden biri olabileceğine dair öneri de mevcuttur¹⁶.

Zeest 80 amphorasının taşıdığı ürünün tespitine dair en aydınlatıcı kanıtları bazı örneklerin içindeki reçine kalıntıları/izleri oluşturmaktadır. Khersonesos'dan ele geçen örneklerin içindeki reçinenin varlığına dayanarak balık sosu veya ürünü ya da şarap taşıdığı ileri sürülmüştür¹⁷. A. Opait'in görüşü ise, amphoranın kalın cidarını temel alarak zeytin gibi katı bir ürün ya da zeytinyağı taşıdığı yönündedir¹⁸. Tüm Zeest 80 alt tiplerinin kapasitelerinin çağdaşı olan amphoralara göre genellikle fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, amphoranın ürün nakliyesi dışında şarap fermentasyonunda da kullanılmış bir kap olup olmadığı henüz aydınlatılamamaktadır. Diğer taraftan, bu kadar uzun süre kullanımda kalmış bir amphoranın zaman içinde değişen hacmi (c. 50-100 lt arasında değişmiştir) dikkate alındığında birden fazla ürün taşımış olabileceğini söylemek de mümkündür.

Zeest 80 amphoralarının oldukça geniş bir bölgede dağılım gösterdiği bilinmektedir. Constantinopolis¹⁹, Aleksandreia²⁰, Berenice²¹, Ostia (Roma)²², Atina²³, Knossos²⁴, Ephesos²⁵, Smyrna-Agora²⁶, Odessos²⁷, Sacidava²⁸ ve Histria²⁹ karşılaşılan belli başlı merkezler arasında gösterilebilir. Ancak yüzyıllar içindeki dağılımına bakıldığında, amphoranın tamamen serbest ticaret kapsamında dolaşım görmüş olmasından çok, *annona* tedarik sistemi gibi, başka bir fonksiyona sahip olabileceğine dair ipuçları barındırdığı düşünülmektedir³⁰. MS 5. yüzyılda Akdeniz'de ve MS 5. yüzyılın sonu/6. yüzyılın başında Tuna çevresindeki yerleşimlerde (*limes* üzerinde) neredeyse kaybolmuş olmasına dayanarak amphoranın üretiminin sonlandığı ileri sürülmüştür³¹.

15 Swan 2010, 114.

16 Kara 2019, 198-199. Amphoralarda üretici ve/veya kontrolör olarak kilise/manastırın hipotetik müdahalesi için, ayrıca bk. Kara 2019, 212-225.

17 Swan 2007, 258; Swan 2010, 114.

18 Opait - Paraschiv 2013, 318; Opait 2017, 596.

19 Saraçhane Kazısı buluntuları için, ayrıca bk. Hayes 1992, 63, Type 4, Fig. 47, no.158-160; Theodosius Limanı için bk. Kara 2019, Kat. No. 207-210, 213-225, 227-231, 239-240, 243; Küçükçekmece Göl Havzası Kazısı (Bathonea?) buluntuları için bk. Kara 2019, Kat. No. 226, 234; Khryso polis Limanı (Üsküdar) örnekleri için bk. Karagöz 2007, 167.

20 Şenol 2000, 191-193.

21 Riley 1979, 188-189.

22 Panella 1986, 612-13, Fig. 2a-b, 3a-b.

23 Robinson 1959, 69, K115, Pl.14; Lang 1955, 285.

24 Hayes 1983, 55, Tip 38.

25 Bevezky v.d. 2013, 173-74, Tip 60.

26 Şenol 2015, 248, Resim 2.

27 Minchev 2011, 143vd.

28 Scorpan 1975, 288.

29 Opait 2004, Pl. 16.4.

30 Geç Roma Dönemi'ndeki *annona militaris* tedarik sistemi için bk. Kara 2021, 65-79.

31 Swan 2010, 114.

Ancak, MS 6. yüzyılda ve hatta olasılıkla da 7. yüzyılın başında üretiminin devam ettiğine işaret eden kısmi kanıtlar ve son zamanlarda yapılan araştırmalar; üretiminin sonlanmadığını ancak kullanımının başka bir bölgeyle sınırlandırılarak devam ettiğini düşündürmektedir. Günümüzde İstanbul'un sınırları dahilinde ve Güney Marmara çevresinde görülen ve yukarıdaki en geç alt tip olarak önerilen Zeest 80 formuna benzerlikleri göze çarpan örnekler en önemli kanıtları oluşturmaktadır (Örn. fig. 2a-b)³². Güncel veriler temelinde, yukarıda önerilen tarihte kullanım gördüğü işaret edilen bölgenin Constantinopolis ve Marmara kıyıları olduğu anlaşılmaktadır³³. Diğer taraftan, Marmara kıyılarının üretimin yapıldığı bölgeleri kapsadığı varsayıldığında, Zeest 80 amphorasının Constantinopolis odaklı bir ürün nakliyesi yaptığı ve hatta ticaret ve/veya tedarik sistemi (*annona civicia*³⁴) içinde yer aldığı önerilebilir.

Dönemi içindeki her amphorada görülmeyen bir özellik olarak, Zeest 80 amphoralarının üzerinde graffito ve dipinto yazılar ve mühürlerle karşılaşabilmektedir. Güncel araştırmalara göre, MS 3. yüzyılda graffito yazıların, MS 5. yüzyılın sonu/6. yüzyılın başında (?) ise dipinto yazıların uygulanmaya başladığı düşünülmektedir³⁵. Mühürlemenin başladığı tarih net biçimde aydınlatılamamıştır, ancak MS 3. yüzyılda mühür uygulamasının olmadığı varsayılmaktadır. *Parmak baskı mühürlerin*, kalıplı basılan mühürlerin öncüllerini oldukları ileri sürülmüştür. Olasılıkla, MS 4. yüzyıl ortası/sonunda başlamış, MS 5. yüzyılda (olasılıkla dipinto yazıların başlama sürecinde) üretilmiş kalıp ile basılan mühürlere dönüşmüştür. Üretilmiş bir kalıpla basılan mühürlerin (*parmak baskı* ve *circus incus mühürler* dışında) MS 5. - 6. yüzyıllara (yarım/bir yüzyıl daha geç amphoralara da olabilir) tarihlendirilen amphoralara uygulandığı anlaşılmaktadır³⁶.

Söz konusu mühürlerin form gelişimine dair ortaya çıkan sonuçlar ise şöyledir: Olasılıkla atölyedeki üreticinin/çömleğcinin amphoranın pişirilmesi öncesinde parmağını bastırarak iz çıkarması ile meydana gelen parmak baskı izleri ilk mühürler olarak kabul edilmektedir³⁷. Erken formlarda görülen söz konusu *parmak baskı* mühürler kulp, boyun ve kulbun omuza bağlandığı yerde ve kulbun iç kısmına basılmışlardır (fig. 4). *Parmak baskı* mühürlerin süreç içinde nispeten gelenekselleşmiş bir hale geldiği düşünülmektedir. Bunu takiben, keskin uçlu silindirik bir aletle basılmış *circus incus* mühürle karşılaşmaktadır³⁸. Bu tip mühürlere sıklıkla rastlanmadığı için günümüz bilgileri ışığında gelenekselleşip yaygın olarak kullanılıp kullanılmadığına dair herhangi bir sonuç ortaya koymak henüz mümkün değildir. Gerek *parmak baskı* mühürler gerekse de *circus incus* mühürlerin herhangi bir mühür kalıbı üretmeksizin uygulandıkları anlaşılmaktadır. Bahsi geçen mühürleri takiben (en azından *parmak baskı* mühürlerden sonra), amphoranın genellikle boyun bölgesine ve imal edilmiş bir kalıpla basılan haç biçimli mühürlerin başladığı düşünülmektedir. Haç biçimli bir mühür kalıbı ile basılmış mühürlerin anepigrafik ve içeriksiz olanların yanında epigrafik olanları da mevcuttur³⁹. Mühürlerdeki son gelişim ise, haç formulu mühürlerin yerini

32 Gündüz 2017, 100, fotoğrafta sol-üst; Dumankaya 2018, Fig. 7-sol; Kara 2019, 90a-b.

33 Bk. Dipnot 19.

34 Geç Roma Dönemi'ndeki *annona civicia* tedarik sistemi için bk. Kara 2021, 65-79.

35 Zeest 80 amphoralarında görülen graffito ve dipinto yazılar için bk. Kara 2021, 162-172.

36 Kara 2019, 150-151.

37 Kara 2019, 150.

38 Kara 2019, Kat. No. 225.

39 Minchev 2011, fig. 14-15; Kara 2019, Kat. No. 213, 228.

oval veya daire formu mühürlerin almasıdır. Söz konusu mühürler, sıklıkla amphoranın boyun kısmına ve bazen de kulp üzerine uygulanmışlardır. Kulba basılan mühürlerin tek ya da üç kez tekrarlandığı görülürken, boyuna basılan mühürlerin gelenekselleşmiş olarak haç formunu oluşturacak şekilde beş kez basıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, haç formu mühürlerden “haç biçimi”ni oluşturacak şekilde basılan mühürlere doğru yaşanan geçişin “haç formu” üzerinden takip edilebildiği ileri sürülebilir. Mühürlerin neredeyse tümünde Hıristiyanlıkla ilgili ifadelerin/öğelerin varlığı izlenebilmektedir. Epigrafik ve anepigrafik içerikli mühürlerde; genellikle Aziz/Melek figürleri, dini sahneler, haç sembolü ve dini aklamasyon ifadelerinin yanında monogram, kartal ve aslan betimi de vardır. Ayrıca, herhangi bir içeriğe sahip olmayan mühürler de bilinmektedir. Ele geçen mühür sayısına oranla mühür çeşit sayısının oldukça fazla olması ilgili bir araştırma ile ortaya konmuştur; bu bağlamda günümüz verileri ışığında toplamda yirmi dört amphora üzerinde elli üç mühür kayıt altına alınmıştır⁴⁰. Şu zamana kadar bilinen tüm mühürler, ağırlıklı olarak Constantinopolis’de ve az sayıda olmak üzere güney Marmara ve Bulgaristan kıyılarında bulunmuştur⁴¹.

Yakın zamanda, günümüze kadar yapılan Zeest 80 amphorasına dair form veya mühür inceleme ve/veya katalog çalışmalarına dahil edilmemiş nadir bir örneğin British Museum’da korunduğu tespit edilmiştir (fig. 6a)⁴². Söz konusu amphora mühürü sayesinde yukarıda bahsi geçen nadir örnekler bir yenisi eklenmektedir. Mühürün yer aldığı amphora parçası müzenin koleksiyonuna 1874 yılında katılmış; ardından 1901 yılında O. M. Dalton tarafından “Catalogue of Early Christian Antiquities and Objects from the Christian East in the Department of British and Mediaeval Antiquities and Ethnography of the British Museum” adlı katalog çalışmasında “mühürlü kap parçası” tanımlaması ve mühürün bir çizimi ile birlikte yayınlanmıştır (fig. 6b). Bahsi geçen yayında buluntunun müzeye olasılıkla Mısır’dan ulaştığı not edilmiş ve mühürün kırmızı hamurlu bir seramik üzerinde yer aldığı bilgisinin verilmesine rağmen, seramik formu veya tipi açıklanmamıştır⁴³. Kırık iki parçanın birleştirilmiş haliyle konserve edildiği anlaşılan amphoranın mevcut yüksekliği 12,7 cm’dir (5 inch), ancak mühür ölçüleri net biçimde bilinmemektedir⁴⁴. Mühürler, amphoranın boyun kısmında ve iki kulp arasında kalan orta bölümde bulunmaktadır (fig. 5). Amphorada ağız kenarının c. 4-5 cm aşağısından başladığı sanılan⁴⁵ mühür grubu, haç formunu oluşturacak şekilde basılmıştır. Üst, alt, sağ, sol ve ortada olmak üzere beş mühürün mevcut olduğu açıkça görülebilmektedir. Sağda yer alan mühür amphora kırık olduğu için kısmen eksiktir; ve diğer mühürlerde de basılma esnasında oluşmuş aşınmalar nedeniyle yer yer okunaksız kısımlar mevcuttur. Mühür, olasılıkla ikonografik ve epigrafik özellikler nedeniyle MS 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁴⁶.

40 Kara 2019, 150-160. Zeest 80 amphoralarının form gelişimi ve bilinen tüm mühür ve yazı örnekleri; “Geç Antik Çağ’da (M.S. 4.-7. yüzyıl) Doğu Akdeniz’de Üretilen Ticari Amphoralarda Dipinti, Graffiti ve Mühür Kullanımı” adlı doktora tezinde ayrıntılı biçimde çalışılmıştır. Kara 2019, 146-171.

41 Minchev 2011, fig. 14-15; Öztürk – Kızıllarslanoğlu 2008, fig.10 sağ-orta; Kara 2019, 150-161; Keleş v.d. 2021, 68, No. 52.

42 Mühürlü amphora için bk. www.britishmuseum.org/collection/object/H_OA-7109.

43 Dalton 1901, 163, Nr. 930.

44 Detaylı bilgi için bk. www.britishmuseum.org/collection/object/H_OA-7109.

45 Bu hesaplama amphora fotoğrafindan anlaşıldığı kadarıyla yaklaşık olarak yapılmıştır.

46 Dalton 1901, 163, Nr. 930.

Söz konusu beş mühürün tamamı aynı kalıpla (beş kez) basılmıştır ve her birinin okunaklı kısımları ele alınarak mühür içeriğini tamamiyle tanımlamak mümkündür. Mühür daire formudur ve içinde herhangi bir çerçeve yoktur; merkezde ayakta, gövdesi cepheden ve başı profilden betimlenmiş kanatlı ve haleli bir melek tasviri görülmektedir. Detaylı işlenmiş kanat tasviri figürün sırt (arka) kısmında gösterilmiştir ve omuzundan başlayıp ayaklarının yanına kadar uzanmaktadır. Figürün ön kısmında yer alan ve figürün sol eliyle tuttuğu asanın halenine hizasına kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Asa uzun bir Latin Haçı biçimindedir ve figürün asayı tuttuğu yerin hemen altında, asa ile figür arasında (altı kollu) bir yıldız “*” sembolü yapılmıştır. Eteğindeki pilelerin varlığını gösteren detaylar işlenmiştir. Bununla birlikte, figürün bastığı zemin bir çizgi ile gösterilmekte ve figürün ayakları da bu zemin üzerinde yer almaktadır. Tasvir edildiği haliyle “melek” olduğu anlaşılan figürün başında diadem bulunmaktadır ve kıvrıkcık saça sahip olması nedeniyle başmelek Mikhael olduğu düşünülmektedir⁴⁷. Figürün sol tarafında, kanatın arkasında, mühür çerçevesinin hattını takip eder şekilde bir sıra yazı göze çarpmaktadır: Yazıda, *nominativus* halde ΜΗΧΑΗΛ / Μηχαήλ (Μιχαήλ)⁴⁸ (Mikhael) ismi yer alır. Mühürün diğer tarafında ise, asa ile mühür sınırı arasında kalacak şekilde bir blok monogram yerleştirilmiştir. M (mü) harfi merkezli olan monogramda M-A-Γ-E-P harfleri açıkça okunabilmektedir; ve δ (OY) ligatürünün bulunması beklenen yerdeki aşınma ve belirsizlik nedeniyle ΓΕΡΜΑΝΑ / Γερμανά⁴⁹ (Germana) ya da ΓΕΡΜΑΝΟΣ / Γερμανός⁵⁰ (Germanos) biçiminde çözümlenmiştir. Açık yazılı Mikhael isminin *nominativus* halde olduğu göz önünde tutulduğunda, monogramın da *nominativus* halde yapılmış olabileceği önerilmektedir⁵¹. Mühürde bu önermenin aksini kanıtlayacak bir bulgu ile karşılaşılması ve bu bölümün kısmen okunaksız olması, monogramdaki ismin *nominativus* halde olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Bunun dışında başka bir isim veya memuriyeti temsil ediyor olmasına dair olasılık da unutulmamalıdır.

Mühürün bilinen benzerine daha önce Constantinopolis’de rastlanmıştır (Fig. 6c)⁵². Buradaki örnekte de, British Museum örneği ile benzer, haç formunu meydana getirecek şekilde basılmış beş mühür mevcuttur⁵³. Her iki amphorada da; ağız kenarına yaklaşık yerde basılmış mühürlerin birbirine oldukça benzer özellikler taşıdığı ve yaklaşık ölçülere sahip olduğunun (British Museum’daki örneğin çapı bilinmediği için) anlaşılmasına karşın, aynı kalıpla basılıp basılmadıkları tespit edilememiştir. Ancak,

47 Bulgurlu 2007, 22.

48 Μιχαήλ ismi için bk. *LGPN IV* 2005, 237; *LGPN V.B* 2013, 298; *LGPN V.C* 2018, 297.

49 Γερμανά ismi için bk. *LGPN IV* 2005, 79; *LGPN V.A* 2010, 108; *LGPN V.C* 2018, 97.

50 Γερμανός ismi için bk. *LGPN II* 1994, 92; *LGPN III.A* 1997, 98; *LGPN III.B* 2000, 91; *LGPN IV* 2005, 79; *LGPN V.A* 2010, 108; *LGPN V.B* 2013, 89-90; *LGPN V.C* 2018, 97.

51 Kara 2019, 156. En yakın benzeri için, bk. Zacos – Veglery 1972, Pl. 230.64. Mühürdeki Germanos ismini işaret ettiği sanılan monogramın; c.705-715 yılları arasında Kyzikos piskoposu olan ve Constantinopolis patriği olarak da görev yaptığı bilinen I. Germanos’u anımsatmasına karşın, amphora formunun verildiği tarihin daha erken olması nedeniyle söz konusu patriği temsil etmediği düşünülmektedir. Kara 2019, 156. I. Germanos için bk. Kazhdan – Talbot 1998, 45-46; Kazhdan 1991, 846-847.

52 Kara 2019, Kat. No. 218. Constantinopolis örneğinin ilgili tezde yer aldığı mühür grubu -B.3- olması nedeniyle British Museum mühürü de aynı gruba dâhil edilmiştir.

53 Kara 2019, 155-156, -B.3-, Kat. No. 218.

görülebildiği kadarıyla dikkat çekici bazı detaylar (örn. asanın açısı, vb.) nedeniyle farklı kalıplarla basılmış olabileceği önerilebilir. Her iki amphorada yer alan mühürler de birbirlerinden bağımsız olarak MS 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Gerek ikonografik, gerekse de epigrafik özelliklere yakından bakıldığında, mühürdeki sahneyi yine Geç Antik Dönem'e ait başka buluntularla karşılaştırmak mümkündür. Söz konusu sahnenin amphora mühüründen daha erkene tarihlenen benzerlerine, MS 5. yüzyıl - 6. yüzyılın başı aralığına tarihlenen sikkelerde rastlanmaktadır. Örnek olarak ele alınabilecek bir sikkedeki sahnede başmelek tasvirine paralel bir duruşa sahip, ancak nispeten pagan karakterde bir betim görülmektedir (fig. 7a)⁵⁴. Tasvirde; bu tip sikkelerde genellikle var olan yıldız (sekiz kollu) “*” sembolü⁵⁵, figür boyunda bir haç asa, figürün (Nike) baş hizasından yaklaşık ayağına doğru uzanan detaylı kanat, figürün üzerinde durduğu zemin ve arkasını çevreleyen bir sıra yazıt amphora mühüründeki sahneye benzerlik gösteren temel öğelerdir. Mühürde sol elle tutulan haç, sahnenin retrograd duruşu nedeniyle sikkede sağ el olarak uygulanmıştır.

Sikkelerin dışında, Constantinopolis buluntusu olduğu düşünülen ve MS 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen bir yüzük, melek tasviri ve duruşu açısından amphora mühürü ile önemli benzerlikler taşımaktadır (fig. 7b). Oval formulu⁵⁶ ve intaglio tekniği ile yapılmış yüzükte; sağ elinde uzun bir *globus cruciger*⁵⁷ taşıyan başmelek figürü ve yanında Mikhael adına gönderme yaptığı düşünülen bir blok monogram mevcuttur⁵⁸. Meleğin kıyafet, baş ve kanat detayları incelenen amphora mühürü ile oldukça benzerdir. Yüzükteki figürün elinde, amphora mühüründeki gibi uzun, ucu haçlı asanın yerine *globus cruciger* olması ve onun hemen alt hizasında, yaklaşık yıldızın bulunduğu yerde monogramın varlığı iki sahne arasındaki farklılıkları göstermektedir. Ancak her iki sahnede de aynı yönde blok monogram yer alması ve meleğin adının monogramla, amphora mühüründe ise yazı ile verilmiş olması ise, melek isminin sahnede gösterilme konusundaki paralelliği yansıtır durumdadır.

Sonuç olarak, yukarıda incelenen amphora mühürünün ortaya koyduğu veriler, bulunduğu düşünülen bölge, ait olduğu amphora tipi ve mühür grubu açısından farklı perspektiflerden sonuçlara ulaşılmasını sağlamaktadır. Buna göre, daha önce nadir örnek olarak tanımlanan mühür grubuna (-B.3-) istatistiki açıdan yeni bir örneğin eklenmesi, tek başına bir geleneği tanımlamasa da söz konusu mühür grubunun bilinenden daha çok uygulanmış olduğuna işaret eder niteliktedir. Diğer taraftan, Constantinopolis örneği ile içerik ve basılma biçimi yönünden (örn. ağız kenarından yaklaşık mesafede) bakıldığında aynı kişi tarafından uygulandığı, ancak aynı kalıpla basılmamış olabileceği söylenebilir. Bu olasılığın doğru olduğu kabul edildiğinde, en az iki kalıbın varlığından bahsetmek mümkündür. Ek olarak, sikkede görülen figürün

54 Kent 1960, Pl. IX, 1-6, 11-12.

55 Geç Antik Dönem'de yıldız (beş-sekiz kollu) sembolünün görüldüğü amphora mühürleri için bk. Kara 2019, Kat. No. 57; unguentarium mühürleri için bk. Dört/beş (?) kollu yıldız olduğu bir örnek için bk. Şimşek – Duman 2007, 294, 04.03. Kurşun mühürlerde yıldız kullanımı için bk. Bulgurlu 2007, 11, 13, 104, 250. Yüzüklerde yer alan yıldız örnekleri için bk. Ross 1965, Nr. 131. Gemmelerdeki Roma İmparatorluk Dönemi örnekleri için bk. Spier 1992, 129, Nr. 347; 131, Nr. 353; 141, Nr. 387.

56 Mühür çapı: 2,3 cm olarak verilmiştir. Ross 1965, 54, No. 62

57 Üzerinde “haç taşıyan küre”.

58 Ross 1965, 54, No. 62.

arkasındaki tek sıra yazının bulunduğu konum, amphora mühüründeki yazının (baş meleşin ismi) bulunduğu yer ile paraleldir. Ancak, sikkede monogramın yer olmadığı açıkça görülebilmektedir. Bununla birlikte, yüzük örneğinde böyle bir yazı mevcut değildir. Yüzükte görülen figür ve asa arasında yerleştirilmiş blok monogram ise sikkede yer almamaktadır. Bu durum iki buluntunun verildikleri tarihler ve isimlerin monogram-açık yazı geleneğindeki değişimi ile açıklanabilir. Bu haliyle, mühürdeki ikonografik ve epigrafik özellikler diğer buluntu örnekleriyle ayrı ayrı ve birlikte değerlendirildiğinde, amphora mühürünün en erken MS 6. yüzyılın başına ait olması gerektiği doğrulanmaktadır.

Diğer değerlendirme başlığı ise, amphora tipi ve bulunduğu not edilen bölge olmalıdır. Mısır'dan geldiği not edilmiş buluntunun benzer örnekleri gibi Constantinopolis'den ele geçmesi beklendiğinden, Zeest 80 amphorasının Mısır'da tespit edilmiş olması oldukça dikkat çekicidir. Bahsi geçen dönemde Mısır'da söz konusu amphora tipinin görüldüğü bilinmemektedir⁵⁹. Ayrıca, güncel bilgiler ışığında Mısır'da herhangi bir Zeest 80 amphora mühürü ile de karşılaşmamıştır. Amphoranın Mısır'da tespit edildiği kabul edildiğinde, bu bulgunun Mısır'ın MS 6. yüzyılda bilinen ticari (ve/veya tedarik) verilerine katkıda bulunabileceği söylenebilir. Diğer taraftan, amphoranın Mısır dışında başka bir merkezde bulunması ihtimali göz önünde tutulduğunda bu merkezin Constantinopolis olması beklenmektedir. Bu bağlamda, söz konusu başlıkların ayrıntılandırılabilmesi ve doğrulanması için ileriki çalışmalar oldukça önem taşımaktadır. Bundan sonraki araştırmalarda mühürlerin ele geçtiği tabaka/kontekst bilgilerinin netliği ve mühür sayısının artması bu konuların aydınlatılabilmesi için gerekli verileri sağlayabilecektir. Buna göre; gerek bahsi geçen amphora mühürünün ait olduğu grubunun yayılım alanı (-B.3-), gerek mühürün kalıp sayısı, gerekse de mühürün tarihlenmesi başlıkları bahsi geçen ileriki araştırma ve bulgular ışığında netlik kazanmayı ve doğrulanmayı bekleyen önemli konulardır.

59 Şenol 2000, 190-192.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Barnea 1979 Barnea, A., “Ceramica și descoperiri marunte. Tropaeum Traiani”, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 177-226.
- Bezczky v.d. 2013 Bezczky, T. – Sauer, R. – Scherrer, P., *The Amphorae of Roman Ephesus*, Wien.
- Bulgurlu 2007 Bulgurlu, V., *Bizans Kurşun Mühürleri*, İstanbul.
- Dalton 1901 Dalton, O. M., *Catalogue of Early Christian Antiquities and Objects from the Christian East in the Department of British and Mediaeval Antiquities and Ethnography of the British Museum*, London.
- Dumankaya 2018 Dumankaya, O., “Bandırma İlçesi Şirinçavuş Mahallesi Antik Liman, Yerleşim ve Batık Potansiyelinin Tespiti Araştırmaları”, *TINA* 10, 127-132.
- Gündüz 2017 Gündüz, S., “Bursa’nın Antik Liman Kalıntıları”, *Aktüel Arkeoloji* 57, 100-105.
- Hayes 1983 Hayes, J. W., “The Villa Dionysos Excavations, Knossos: The Pottery”, *The Annual of the British School at Athens* 78, 97-169.
- Hayes 1992 Hayes, J. W., *Excavations at Saraçhane in Istanbul, vol. II: The Pottery*, Princeton.
- Kara 2019 Kara, Ü., *Geç Antik Çağ’da (M.S. 4.-7. yüzyıl) Doğu Akdeniz’de Üretilen Ticari Amphoralarda Dipinti, Graffiti ve Mühür Kullanımı*, Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Kara 2021 Kara, Ü., “Geç Antik Çağ Amphoralarında Görülen Yazıt ve Mühürler Işığında Annona Sistemi: LRA 1, LRA 2, LRA 3 ve Zeest 80”, *Arkeoloji Dergisi* 2021-2, 65-79.
- Karagöz 2007 Karagöz, Ş., “Üsküdar, Gerçeğe Dönüşen Kent”, *ArkeoAtlas* 6, 162-167.
- Kazhdan 1991 (ed. A. Kazdan) *The Oxford Dictionary of Byzantium*. New York; Oxford.
- Kazhdan – Talbot 1998 Kazhdan, A. – Talbot, A. M., “Germanos I, Patriarch of Constantinople”, *Dumbarton Oaks Hagiography Database*, 45-46.
- Keleş v.d. 2021 Keleş, V. – Alkaç, E. – Akkaş, I., *Parion’dan Amphora ve Lagynos Mühürleri, Grafito ve Dipinto Yazıtlar*, İstanbul.
- Kent 1960 Kent, J. P. C., “Auream Monetam...Cum Signo Crucis”, *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society* 20, 129-132.
- Lang 1955 Lang, M., “Dated Jars of Early Imperial Times”, *Hesperia* 24/4, 277-285.
- LGPN II Fraser, P. M. – Matthews, E. – Osborne, M. J. – Byrne, S. G., *A Lexicon of Greek Personal Names: Attica*, Oxford, 1994.
- LGPN III.B Fraser, P. M. – Matthews, E., *A Lexicon of Greek Personal Names: The Peloponnese, Western Greece, Sicily and Magna Graecia*, Oxford, 2008.
- LGPN IV Fraser, P. M. – Matthews, E. A., *Lexicon of Greek Personal Names: Macedonia, Thrace, Northern Shores of the Black Sea*, Oxford, 2005.
- LGPN V.A Fraser, P. M. – Matthews, E. – Corsten, T., *A Lexicon of Greek Personal Names: Coastal Asia Minor: Pontos to Ionia*, Oxford, 2010.

- LGPN V.B Fraser, P. M. – Matthews, E. – Corsten, T., *A Lexicon of Greek Personal Names: Caria to Cilicia*, Oxford, 2013.
- LGPN V.C Fraser, P. M. – Matthews, E. – Balzat, J. S., *A Lexicon of Greek Personal Names*, Oxford, 2018.
- Minchev 2011 Minchev, A., “Early Byzantine Amphorae with Graffiti and Christian Stamps from a Shipwreck in the Bay of Varna (Bulgaria)”, *Patabs II, Acts of the International round table held in Kiten* (ed. C. Tzochev – T. Stoyanov – A. Bozkova), Nessebar and Sredetz, 26-30 September 2007, 143-159.
- Opait 1987 Opait, A., “Amfore romane de mare capacitate. Considerații tipologice”, *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* 38, 245-258.
- Opait 2004 Opait, A., *Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4th-6th Centuries AD): Aspects of Economic Life in the Province of Scythia*, Oxford.
- Opait 2017 Opait, A., “On the Local Production and Imports of Wine in the Pontic and Lower Danube Regions (1st century BC to 7th century AD). An overview”, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean* 5, vol. II, 579-612.
- Opait – Paraschiv 2013 Opait, A. – Paraschiv, D., “On the Wine, Olive Oil and Fish Supply of the Countryside in Roman Dobrudja (1st-3rd Centuries AD)”, *Pontica* 46, suppl. 2: *Patabs III*, 317-336.
- Öztürk – Kızırlanslanoglu 2008 Öztürk, N. – Kızırlanslanoglu, A. H., “Zeytinliada 2007 Yılı Kazı Çalışmaları”, *KST* 30-2, 1-12.
- Panella 1986 Panella, C., “Oriente ed occidente: Considerazioni su alcune anfore egee di età imperiale a Ostia”, *Athènes. Bulletin de correspondance hellénique, Suppl. XIII*, 609-636.
- Riley 1979 Riley, J. A., “The Coarse Pottery from Berenice. Excavations at Sidi Khrebish, Benghazi (Berenice)”, 91-467.
- Robinson 1959 Robinson, H. S., “Pottery of the Roman Period: Chronology”, Princeton.
- Ross 1965 Ross, M. C., *Catalogue of the Byzantine and Early Mediaeval Antiquities in the Dumbarton Oaks Collection*, Washington.
- Scorpan 1975 Scorpan, C., “Ceramica romano-bizantină de la Sacidava”, *Pontica* 8, 263-313.
- Scorpan 1976 Scorpan, C., “Origini si linii evolutive in ceramica romano-byzantina (sec. 4-7) din spa tiul mediteranean si pontic 4-7s”, *Pontica* 9, 155-185.
- Scorpan 1977 Scorpan, C., “Contribution à la connaissance de certains types céramiques romano-byzantins (4e - 7e siècles) dans l'espace istro-pontique”, *Dacia* 21, 269-298.
- Spier 1992 Spier, J., *Ancient Gems and Finger Rings: Catalogue of the Collection*, Malibu, CA: J. Paul Getty Museum.

- Swan 2007 Swan, V., “Dichin (Bulgaria): Interpreting the Ceramic Evidence in its Wider Context”, *The Transition to Late Antiquity, on the Danube and Beyond* (ed. A. Poulter), Oxford, 251-280.
- Swan 2010 Swan, V. G., “Dichin (Bulgaria): the Destruction Deposits and the Dating of Black Sea Amphorae in the fifth and sixth Centuries A.D.”, *Pataps I. Actes de la Table Ronde internationale de Batoumi et Trabzon*, 27-29 avril 2006, Istanbul: Institut Français d’Études Anatoliennes-Georges Dumézil, 107-118.
- Şenol 2000 Şenol, A. K., *İskenderiye Kazılarında Ele geçen Amphoralar Işığında Kentin Roma Dönemi Şarap, Zeytinyağı, Salamura Balık ve Sos Ticareti*, Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Şenol 2015 Şenol, A. K., “Smyrna Kazılarında 2007-2011 Yılları Arasında Bulunan Ticari Amphoralar”, *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları: I. Çalıştay Bildirileri* (ed. A. Ersoy – G. Şakar), İstanbul, 243-256.
- Şimşek – Duman 2007 Şimşek, C. – Duman, B., “Laodikeia’da Bulunan Geç Antik Çağ Unguentariumları”, *Adalya X*, 285-307.
- Zacos – Veglery 1972 Zacos, G. – Veglery, A., *Byzantine Lead Seals*, Basel.
- Zeest 1960 Zeest, I. B., *Керамическая тара Боспора / Keramicheskaya Tara Bospora, Issledorani po arkeologia, SSSR, Moskova*. www.britishmuseum.org/collection/object/H_OA-7109 (14.06.2022)

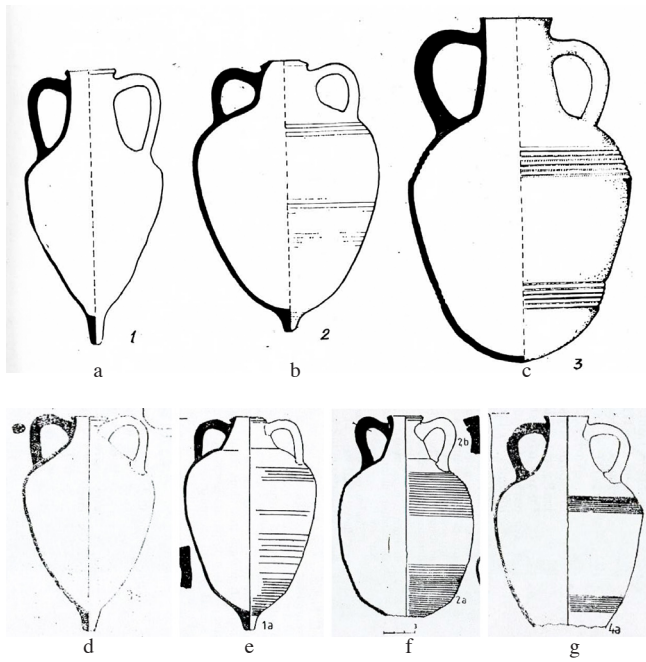

Fig. 1.a-c: C. Scorpan'ın yaptığı kronolojik sıralandırma; a) Tomis, MS 2. - 3. yüzyıllar; b) Callatis, MS 4. yüzyıl; c) Sacidava, MS 6. yüzyıl (Scorpan 1976, Pl. X.1-3); d-g: A. Opait'in yaptığı kronolojik gruplama: d) 4. versiyon: MS 1. yüzyılın sonu - 2. yüzyılın I. yarısı (Opait 1987, Fig. 3.3a); e) 5. versiyon: MS 2. yüzyılın II. yarısı - 3. yüzyılın başı (Opait 1987, Fig. 4.1a); f) 6. versiyon, MS 3. yüzyılın ortası ve II. yarısı (Opait 1987, Fig. 4.2a); g) 7. versiyon: MS 4. yüzyılın II. yarısı - 6. yüzyıl (Opait 1987, Fig. 3.4a)

Fig. 2 Constantinopolis çevresinde görülen Zeest 80 amphorası örnekleri; a) Büyükçekmece Albatros sahili, MS 5. yüzyılın ortası? (Kara 2019, Şek. 90a); b) Ambarlı/Istanbul, MS 5. yüzyılın ortası (?) (Kara 2019, Şek. 90b)

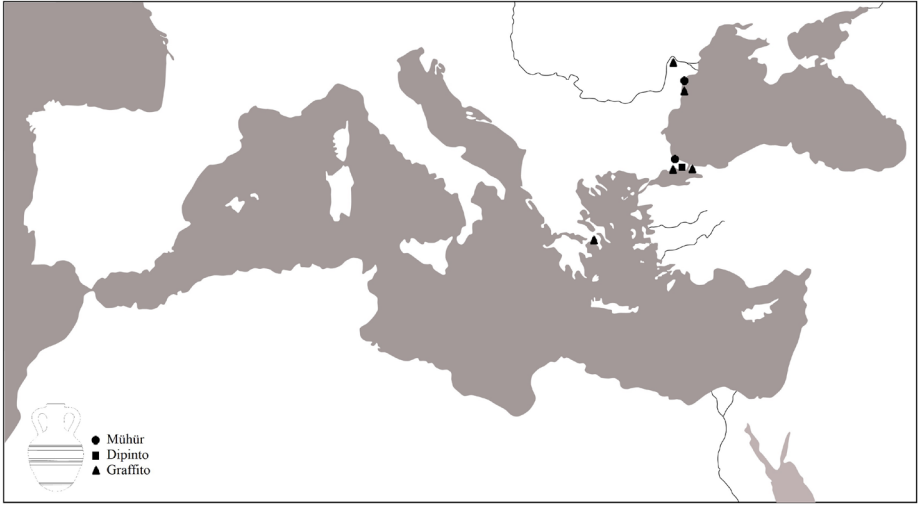

Fig. 3 Zeest 80 amphorasında görülen mühür, dipinto ve graffitoların buluntu merkezleri (Kara 2019, Şek. 96)

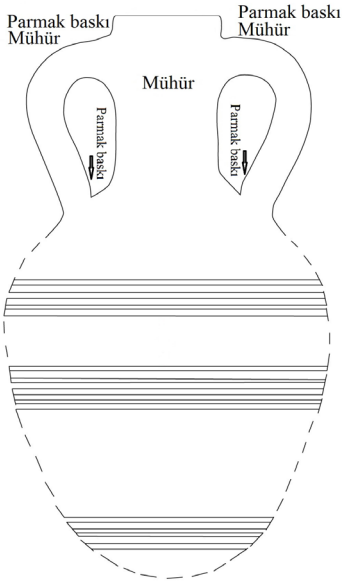

Fig. 4 Zeest 80 Amphorasının geç versiyonu olduğu sanılan hipotetik form çizimi (Kara 2019, Şek. 92)

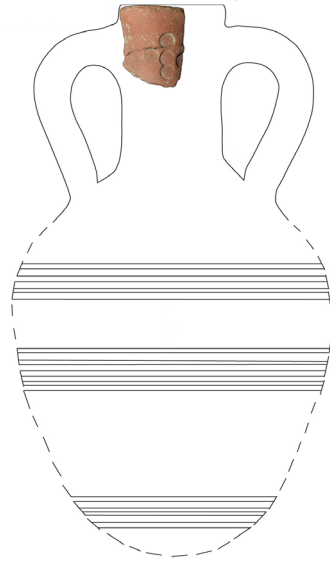

Fig. 5 Zeest 80 Amphorasının hipotetik geç versiyonu üzerinde British Musum'da yer alan örneğin konumu (Kara 2019, Şek. 92 ve www.britishmuseum.org/collection/object/H_OA-7109'den uyarlayan Ü. KARA)

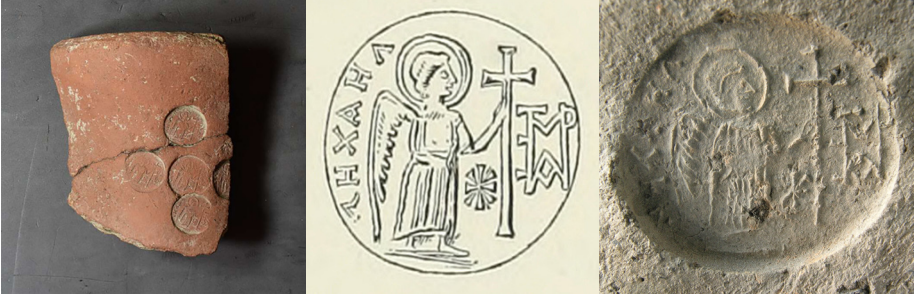

Fig. 6 a) British Museum'da bulunan mühürlü Zeest 80 amphorası; a) Beş kez mühür basılmış amphora boynu (www.britishmuseum.org/collection/object/H_OA-7109); b) British Museum'da bulunan Zeest 80 amphorasında yer alan mühürün çizimi (Dalton 1901, 163, Nr. 930); c) Constantinopolis'de bulunan Zeest 80 amphora mühürü (Kara 2019, Kat. No. 218)

Fig. 7 a) II. Theodosius sikkesi, arka yüzü (Kent 1960, 130, 2; Pl. IX, 4); b) Başmelek Mikhael betimli yüzük (Ross 1965, No. 62)

